

УМОВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ: ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ

Досліджено підходи до трактування сутності поняття “умовні зобов'язання” на рівні нормативних документів країн світу, довідкової та наукової літератури. Запропоновано уточнення в частині визначення змісту зазначеного об'єкту

Актуальність дослідження. Динамічна зміна умов господарювання, розвиток недержавних форм власності та різних організаційно-економічних структур, використання та впровадження міжнародного досвіду зумовлюють виникнення нових об'єктів дослідження в сфері бухгалтерського обліку, які притаманні сучасному стану розвитку суспільства. Дотримання інформаційної функції системою бухгалтерського обліку забезпечує формування та функціонування ряду суб'єктів господарювання, виконання основних завдань їх діяльності. Для забезпечення реалізації функцій бухгалтерського обліку з'являються додаткові об'єкти, які несуть інформацію про фінансовий стан підприємства, і які повинні не тільки відображатися в обліку, а і результати яких повинні знаходити своє місце у фінансовій звітності. Одним з таких об'єктів на сьогодні є умовні зобов'язання.

Недосконалість нормативного забезпечення регулювання питань з обліку, оцінки умовних зобов'язань зумовлює формування ряду дискусій як на теоретичному так і на практичному рівнях. Виникнення потреби в узагальненні результатів досліджень вчених з метою визначення основних питань обліку та контролю умовних зобов'язань, необхідність уточнення їх сутності в умовах нестабільного економічного середовища визначили актуальність проведеного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Результати дослідження літературних джерел підтвердили низький ступінь дослідження даного питання. Питанням умовних фактів як передумови виникнення умовних зобов'язань приділяли увагу Н.М. Томіло, Н.А. Литнева, І.Е. Гуштіна, Я.В. Соколов, Л.П. Фомічов, К. Криганов. Проблемні питання визначення сутності поняття “умовні зобов'язання”, особливості відображення зазначеного об'єкту в бухгалтерському обліку та звітності досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені як С.Ф. Голов, Ю.В. Границя, Н.В. Генералова, В.М. Костюченко, І.Ю. Кравченко, М.І. Кутер, Д.В. Луговський, Л.Ф. Маценко, Г.В. Нашкерська, В.Ф. Палій, Я.В. Соколов, Л.В. Сотнікова, В.А. Терехова, Л.А. Чайковська, Л.З. Шнейдман, Г.А. Ямборко та ін. Однак результати досліджень зазначених вчених та науковців характеризуються теоретичним спрямуванням та фрагментарністю, що зумовлює актуальність подальших досліджень.

Викладення основного матеріалу дослідження. Для вітчизняної науки бухгалтерського обліку умовні зобов'язання є відносно новим об'єктом. В основу нормативного регулювання відображення зазначеного об'єкту був покладений Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 “Резерви, непередбачені зобов'язання і непередбачені активи” (Reserves, contingent liabilities and assets). Відповідно до зазначеного документу у звітності слід надавати інформацію про умовні факти господарського життя. Тому дослідження сутності поняття “умовні зобов'язання” слід розпочати з визначення основних характеристик поняття “умовний факт господарського життя”.

Нормативне визначення поняття “умовний факт господарського життя” закріплено в Росії Положенням бухгалтерського обліку 8 “Умовні факти господарського життя” відповідно до якого, під “умовним фактом господарського життя слід розуміти такий факт, що здійснюється в звітному періоді, щодо результатів якого та ймовірності їх виникнення в майбутньому існує невизначеність, тобто виникнення наслідків залежить від того, чи відбудеться в майбутньому одне чи декілька невизначених подій” [16].

Гуштіна І.Е. сутність вищезазначеного терміну трактує наступним чином: “факт господарського життя, який відбувся у звітному періоді, відносно наслідків якого у майбутньому існує невизначеність і можливість виникнення цих наслідків оцінюється як висока або дуже висока називається умовним фактом господарського життя” [5, с. 28].

Подібне визначення поняття “умовний факт господарського життя” надає Т.В. Узунова, яка зазначає, що “факти господарського життя, які відбулись у звітному періоді відносно наслідків яких і ймовірності їх виникнення в майбутньому існує невизначеність є умовними фактами господарського життя” [25, с. 28].

Значну увагу дослідженню сутності та особливостей облікового відображення умовних фактів господарського життя приділяє Л.В. Сотнікова. Зокрема, автор зауважує, що “умовним фактом господарської діяльності є існуючий на звітну дату факт господарської діяльності, відносно наслідків якого і ймовірності виникнення в майбутньому існує невизначеність, тобто виникнення наслідків для суб'єкта господарювання залежить від того відбудеться чи не відбудеться в майбутньому одна або декілька невизначених подій” [21, с. 5].

На думку М.І. Кутера “умовні факти господарського життя” – це факти, що мають визначену ймовірність відбутись в майбутньому, а інформація про їх наслідки може вплинути на думку користувачів фінансової звітності [10, с. 34].

Серед вітчизняних науковців детальне вивчення теоретичних аспектів визначення сутності поняття “умовні факти господарського життя” здійснює Л.Ф. Маценко. На основі дослідження та обґрунтування складових зазначеного терміну, а саме “умови” та “факту” автор дійшла висновку, що “умовний факт господарського життя – це зумовлений певною причиною факт господарського життя, що не має точно визначеного наслідку (результату), оскільки останній зумовлений впливом певних обставин, правил, вимог, подій, даних, тощо” [11, с. 103].

Аналізуючи вищенаведені визначення вітчизняних та зарубіжних авторів можна зробити висновок, що поняття “умовний факт господарського життя” характеризується наявністю наступних складових: невизначеність наслідків настання зазначеного факту господарського життя, які залежать від настання певних умов та обставин.

В Україні дотепер відсутнє законодавче закріплення переліку умовних фактів господарського життя. Проте це не означає, що такі факти не існують або не зустрічаються в практиці. Умовні факти господарського життя та їх наслідки існували раніше і мають тепер, проте інформація про них відображалась на позабалансових рахунках.

До умовних фактів господарського життя відповідно до ПБО 8/01 “Умовні факти господарської діяльності” відносяться такі факти, як:

- незавершені на звітну дату судові справи, в яких організація виступає позивачем або відповідачем та рішення за якими можуть бути прийняті рішення лише в наступних звітних періодах;
- незавершені на звітну дату розбіжності з податковими органами з приводу сплати платежів до бюджету;
- видані до звітної дати гарантії, поруки та інші види забезпечення зобов'язань на користь третіх осіб, строки виконання яких не настали;
- враховані (дисконтовані) до звітної дати векселі, строк платежу за якими ще не настав, до звітної дати;
- будь-які здійснені до звітної дати дії інших організацій або осіб, в наслідок яких організація повинна отримати компенсацію, розмір якої є предметом судових розглядів;
- видані організацією гарантійні зобов'язання по відношенню проданих нею у звітному періоді продукції, товарів, виконаних робіт, наданих послуг;
- зобов'язання по відношенню охорони навколишнього середовища;
- продаж або припинення будь-якого напряму діяльності підприємства, закриття підрозділів організації, або їх переміщення в інший географічний регіон та ін.;
- інші аналогічні факти [16].

В свою чергу, Н.Н. Томіло зазначає, що “перелік умовних фактів господарського життя не є закритим. При виявленні фактів господарської діяльності, які можна класифікувати як умовні факти господарського життя, слід зауважити, що до них не відносяться збільшення або зниження вартості матеріально-виробничих запасів та фінансових вкладень підприємства на звітну дату, а також витрати підприємства, які визнаються в бухгалтерському обліку при отриманні від постачальника платіжних документів, наприклад, за наданими комунальними послугами, послугами телефонного зв'язку тощо” [24, с. 29].

Відповідно до ПБУ 8/01 “Умовні факти господарського життя” наслідками умовних фактів можуть бути умовні активи і умовні зобов'язання. Зокрема, під “умовним зобов'язанням розуміється такий наслідок умовного факту, який в майбутньому з дуже високим або високим ступенем ймовірності може призвести до зменшення економічних вигод підприємства” [24, с. 30].

Визначення термінів “умовне зобов'язання” та “умовний актив” крім ПБУ 8/01 “Умовні факти господарського життя” наведено також в МСБО 37 “Резерви, непередбачені зобов'язання і непередбачені активи”. Так згідно з МСФЗ 37 “Резерви, непередбачені зобов'язання і непередбачені активи” під терміном “умовний актив” слід розуміти – можливий актив, який виникає в наслідок минулих подій і існування якого підтвердиться лише після того, чи кілька невизначених майбутніх подій, не повністю контрольованих суб'єктом господарювання [12].

В цілях бухгалтерського обліку умовні факти господарського життя (далі – УФГЖ) слід поділяти на дві групи за економічним впливом їх наслідків (рис. 1).

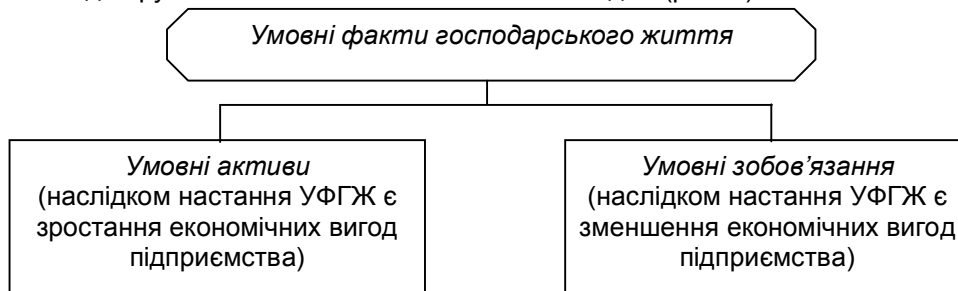

Рис. 1. Групи умовних фактів господарського життя за економічним впливом наслідків їх настання

Наслідками умовних фактів є або збільшення або зменшення економічних вигод. Збільшення економічних вигод у разі настання або виконання умовного факту господарського життя приводить до виникнення умовних активів, а зменшення – до умовних зобов'язань.

Щодо умовних зобов'язань, то дискусії вчених та дослідників з приводу сутності, характеристик даного поняття відрізняються, що зумовлює потребу уточнення його змісту. Для вітчизняного бухгалтерського обліку умовні зобов'язання є відносно новим об'єктом. В основу української практики обліку умовних зобов'язань був покладений Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 “Резерви, непередбачені зобов'язання і непередбачені активи” (Reserves, contingent liabilities and assets).

Документом, що регламентує умовні зобов'язання в Україні є Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 “Зобов'язання” [17, с. 67], відповідно до якого, умовне (непередбачене) зобов'язання – це: 1) зобов'язання, що може виникнути внаслідок минулих подій та існування якого буде підтверджено лише тоді, коли відбудеться або не відбудеться одна чи більше невизначених майбутніх подій, над якими підприємство не має повного контролю; або 2) теперішнє зобов'язання, що виникає внаслідок минулих подій, але не визнається, оскільки мало ймовірно, що для врегулювання зобов'язання потрібно буде використати ресурси, які втілюють у собі економічні вигоди, або оскільки суму зобов'язання не можна достовірно визначити. У П(С)БО 11 “Зобов'язання” також зазначено, що умовні зобов'язання відображаються на позабалансових рахунках підприємства за обліковою оцінкою, а за кожним видом умовних зобов'язань у примітках до фінансової звітності наводиться стислий опис умовного зобов'язання, його сума або сума очікуваного погашення зобов'язання іншою стороною.

У Інструкції № 291 згадується, що “непередбачені (потенційні) зобов'язання” зобов'язання, що виникли при узгодженні минулих господарських операцій та стануть реальними, якщо відбудеться або не відбудеться в майбутньому одна чи кілька невизначених подій” [8].

Різні підходи до перекладу на українську мову МСФЗ 37 “Резерви, непередбачені зобов'язання і непередбачені активи” (Reserves, contingent liabilities and assets) зумовили плутанину в частині перекладу слова “contingent”.

На англійській мові вищезазначене поняття – contingent liability – складається з двох понять: contingent, що в перекладі випадковий, можливий, умовний, непередбачений та liability – зобов'язання, заборгованість [9, с. 133]. В ряді англо-російських та англоукраїнських словниках словосполучення contingent liability – перекладається як умовне зобов'язання [15, с. 191; 1, с. 21].

Як бачимо, переклад може бути різний, оскільки кожна складова має декілька можливих варіантів трактування. Доречніше використовувати вираз “умовний”, який дослівно означає “викликаний, спричинений конкретними обставинами” оскільки в суть поняття “умовні зобов'язання” вкладається зміст умови та можливості настання чогось.

Зокрема, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови [4] зазначено, що слово “непередбачений” дослівно означає: “той, якого не передбачали” (а отже, виходячи з цього, неможливо передбачити, чи станеться або не станеться у майбутньому одна або декілька подій, що призведуть до виникнення зобов'язання); “той, якого не чекали” (не очікується виникнення зобов'язання); “несподіваний” (не було сподівання щодо виникнення зобов'язання). Отже, значення слова “непередбачений” суперечить трактуванню поняття “непередбачене зобов'язання”.

Таким чином термін “умовне зобов'язання” дослівно означатиме “зобов'язання, виникнення якого залежить від умови настання або ненастання в майбутньому однієї або декількох невизначених подій”, що є більш правильним з лексичної точки зору на відміну від використання терміну “непередбачені зобов'язання”.

Для визначення сутності поняття “умовні зобов'язання” слід дослідити його визначення на рівні законодавчої бази, довідкової та наукової літератури. Дослідження нормативних документів в яких закріплено сутність, порядок визнання та оцінки різних країн надало змогу навести наступні трактування вищезазначеного терміну (табл. 1).

Таблиця 1. Нормативне закріплення визначення сутності терміну “умовні зобов'язання” в різних країнах

Країна	Нормативний документ	Визначення терміну “умовні зобов'язання”
1	2	3
МСБО	Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 “Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи” [12]	Непередбачене зобов'язання це: а) можливе зобов'язання, яке виникає внаслідок минулих подій і існування якого підтвердиться лише після того, як відбудеться або не відбудеться одна чи кілька невизначених майбутніх подій, не повністю контрольованих суб'єктом господарювання, або б) теперішнє зобов'язання, яке виникає внаслідок минулих подій, але не визнане, оскільки: і) немає ймовірності, що вибуття ресурсів, котрі втілюють у собі економічні вигоди, буде необхідним для погашення зобов'язання; або ii) суму зобов'язання не можна оцінити достатньо достовірно
США	Стандарт 5 “Облік непередбачених подій” [27]	Умовне зобов'язання визначається як можливе зобов'язання, що виникає внаслідок минулих подій та існування якого може бути підтверджене з настанням або ненастанням однієї або декількох невизначених подій у майбутньому, які не повністю підконтрольні підприємством (с. 459)
Польща	Національний стандарт бухгалтерського обліку № 6 “Резерви, поточні розрахунки мідперіодних витрат, умовні зобов'язання” [28]	Умовні зобов'язання – це обов'язок виконання певних дій, які виникають з минулих подій, виникнення яких залежить від настання визначених подій

1	2	3
Болгарія	Національний стандарт бухгалтерського обліку № 37 "Резерви, умовні зобов'язання, умовні активи" [22]	Умовні зобов'язання (условни задължения) – це зобов'язання, які можуть бути класифіковані як: а) можливе зобов'язання, яке виникає з минулих подій і існування якого буде підтверджено лише настанням або не настанням одного або більше невизначених майбутніх подій, які не можуть бути повністю під контролем або б) фактичне зобов'язання, яке виникає з минулих подій, але не визнається, тому що: – немає ймовірності, що вибуття ресурсів, котрі втілюють у собі економічні вигоди, буде необхідним для погашення зобов'язання – сума зобов'язання не може бути визначена з достатньою мірою достовірності
Росія	Положення з бухгалтерського обліку 8/01 "Умовні факти господарської діяльності" [16]	Умовне зобов'язання – наслідок умовного факту, що у майбутньому з дуже високим або високим ступенем вірогідності може призвести до зменшення економічних вигод підприємства
Білорусь	Інструкція з бухгалтерського обліку "Резерви, умовні зобов'язання і умовні активи" [7]	Умовне зобов'язання – це можливе зобов'язання, яке виникло як результат минулих подій і існування якого буде підтверджено в майбутньому настанням або ненастанням одного або ряду невизначених майбутніх подій, які перебувають поза контролем підприємства, або поточне зобов'язання, що не відповідає критеріям визнання резерву
Казахстан	Стандарт бухгалтерського обліку № 21 "Фінансова звітність банків" [23]	Умовне зобов'язання – це: 1) можливе зобов'язання, яке виникає з минулих подій, існування якого буде підтверджено лише настанням або ненастанням одного або більше невизначених майбутніх подій, які не перебувають під повним контролем банку; або 2) зобов'язання, що виникає з минулих подій, але не визнане внаслідок відсутності ймовірності того, що вибуття ресурсів, що укладають економічні вигоди, буде потрібно для врегулювання зобов'язання або сума зобов'язання не може бути оцінена з достатньою надійністю. Непередбачене зобов'язання – це умова чи ситуація, кінцевий результат яких (дохід або збиток) буде підтверджено тільки при скоєнні або вчиненні одного або більше невизначених подій у майбутньому
Індія	Індійський стандарт бухгалтерського обліку № 29 "Резерви, непередбачені зобов'язання і непередбачені активи" [29]	Непередбачене зобов'язання це: а) можливе зобов'язання, яке виникає внаслідок минулих подій і існування якого підтвердиться лише після того, як відбудеться або не відбудеться одна чи кілька невизначених майбутніх подій, не повністю контрольованих суб'єктом господарювання, або б) теперішнє зобов'язання, яке виникає внаслідок минулих подій, але не визнане, оскільки: і) немає ймовірності, що вибуття ресурсів, котрі втілюють у собі економічні вигоди, буде необхідним для погашення зобов'язання; або ii) суму зобов'язання не можна оцінити достатньо достовірно

Дані, наведені в таблиці, свідчать, що на законодавчому рівні переважної більшості розглянутих країн термін “умовні зобов’язання” визначається як зобов’язання, яке виникло в результаті минулих подій і існування якого підтвердиться лише після того, як відбудеться чи не відбудеться одна чи декілька невизначених подій. Єдність у підходах до трактування терміну “умовні зобов’язання” на законодавчому рівні пояснюється тим, що ряд країн використали МСБО як основу для формування національного законодавства в сфері бухгалтерського обліку.

В довідковій літературі визначення поняття “умовні зобов’язання” можна зустріти у словниках А.Н. Азріліяна, С.В. Мочерного, Б.А. Райзберга тощо (табл. 2).

Таблиця 2. Визначення терміну “умовні зобов’язання” в довідковій літературі

№ з/п	Джерело	Визначення
1	Большой экономический словарь / под ред. А.Н. Азрилияна [2]	Умовне зобов’язання – потенційне зобов’язання, яке може стати реальним, якщо відбудеться певні події (буде програв у судовому процесі тощо) (с. 562)
2	Борисов А.Б. Большой экономический словарь [3]	Умовна заборгованість – заборгованість, яка відображена в потенційних зобов’язаннях, які можуть при певних умовах перетворитися в реальні. Така заборгованість виникає в результаті минулих подій і залежить від майбутніх подій (с. 782)
3	Економічний енциклопедичний словник. У 3 т. Т. 1 / за ред. С.В. Мочерного та ін. [6]	Заборгованість непередбачена – перевищення кредиторської заборгованості підприємства, компанії за позиками на її забезпечення у вигляді власних коштів та ліквідних активів (с. 529)
4	Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь [19]	Умовна заборгованість – потенційні зобов’язання, які можуть перетворитися в реальні за певних умов. Вона виникає в результаті минулих операцій і залежить від майбутніх подій (с. 351)
5	Сигел Дж, Шим Дж. Словарь бухгалтерских терминов [20]	Потенційне (умовне) зобов’язання (contingent liability) – зобов’язання, яке може бути виконано, а може бути не виконано (наприклад: судова справа на стадії розгляду, дисконтовані векселі, отримані до оплати) (с. 213)

Дослідники довідкової літератури також не одностайні у визначенні сутності терміну “умовні зобов’язання”. Так, Азріліян А.Н. визначає умовні зобов’язання, як потенційне зобов’язання, яке може стати реальним, якщо відбудуться певні події [2, с. 562]. Сигел Д.Ж. та Д.Ж. Шим умовні зобов’язання визначають як зобов’язання, яке може бути виконано, а може бути не виконано [20, с. 213].

На сьогодні, дослідники по-різному визначають зміст досліджуваного об’єкту. Так В.Ф. Палій та В.В. Палій дотримуються погляду, що до “умовних належать такі зобов’язання, які виникають у майбутньому: підрядник зобов’язався виконати роботу, банк відкрив кредитну лінію, комітент привіз товар на комісію. За усіма названими операціями грошові зобов’язання перед кредиторами можуть виникати у майбутньому, коли буде виконана робота або проданий комісійний товар” [14, с. 258].

Нідлз Б., Андерсон Х. та Колдуелл Д. зазначають, що до “умовних належать неіснуючі, але потенційні зобов’язання, які залежать від майбутньої події, що відбудеться внаслідок минулої операції. До них відносять так звані оціночні зобов’язання: з податку на прибуток, за гарантійними сумами, за оплатою відпусток” [18, с. 186-187].

Детальне дослідження визначення особливостей визначення та оцінки умовних зобов’язань проведено Г.В. Нашкерською, яка до умовних зобов’язань відносить зобов’язання, визнання та оцінка яких залежить від настання (ненастання) у майбутньому неконтрольованих або частково контрольованих підприємством подій” [13, с. 149].

Разом з тим С.Ф. Голов, В.М. Костюченко, І. Кравченко, Г. Ямборко стверджують, що "умовні зобов'язання виникають у господарській діяльності суб'єкта господарювання через події та операції, що вже відбулись, щодо яких сума і час майбутніх платежів не визначені" [26, с. 373].

Аналізуючи визначення терміну "умовні зобов'язання" можна зробити висновок, що до тепер відсутній єдиний підхід в частині віднесення умовних зобов'язань до теперішніх чи майбутніх зобов'язань. Враховуючи, результати дослідження та пояснення терміну "зобов'язання" в довідковій літературі під "умовними зобов'язаннями" (contingent liability) розумітимемо – відносини, які регламентовані договором або впливають з цивільного законодавства, і полягають в тому, що одна сторона повинна вчинити певну дію на користь іншої сторони або ж утриматись від небажаних для неї дій (зобов'язання), що можуть виникнути внаслідок здійснення умовного факту господарського життя, або, яке виникло в результаті минулих подій, а підтвердження та виконання якого буде лише тоді, коли відбудеться або не відбудеться одна чи декілька невизначених майбутніх подій. Також під умовним зобов'язанням можна розуміти існуюче на звітну дату зобов'язання, що виникло внаслідок минулих подій, величина якого не може бути визначена з достатньою мірою надійності, а також існує висока ймовірність того, що виконання даного зобов'язання спричинить відтік ресурсів, здатних приносити підприємству економічні вигоди.

Враховуючи основні ознаки, а також перелік умовних фактів можна визначити, що до умовних зобов'язань відносять:

а) можливі зобов'язання підприємства (установи, організації), існування яких на звітну дату може бути підтвержене настанням або не настанням майбутніх подій, які є неконтрольовані підприємством (установою, організацією);

б) існуючі на звітну дату зобов'язання, по яким не можливо чітко визначити величину та дату виконання.

Враховуючи те, що в Україні відсутнє окреме положення, в якому було б описано перелік умовних зобов'язань та не визначені методи їх обліку, уточнення сутності терміну "умовне зобов'язання" надає змогу чітко визначити особливості методики їх обліку та відображення у звітності суб'єктів господарювання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведених досліджень теоретичних основ обліку умовних зобов'язань встановлено, що до тепер відсутній єдиний підхід до визначення терміну "умовні зобов'язання". На основі вивчення праць вітчизняних та зарубіжних дослідників доведено необхідність розподілу умовних фактів господарського життя на дві групи за економічним впливом їх наслідків, а саме на умовні активи і умовні зобов'язання.

Використання МСБО 37 як основи для формування національного законодавства в сфері бухгалтерського обліку різних країн зумовило виникнення ряду спільних рис в частині нормативного закріплення визначення сутності терміну "умовні зобов'язання".

Враховуючи, результати дослідження та пояснення терміну "зобов'язання" в довідковій літературі запропоновано уточнене визначення терміну "умовне зобов'язання" (contingent liability), використання якого забезпечить формування передумов для правильного визнання та відображення зазначеного об'єкту в бухгалтерському обліку.

Шляхом порівняння вітчизняної та закордонної практики встановлено, що Україні існує проблема законодавчого забезпечення та регулювання обліку умовних зобов'язань. Недооцінка ролі інформації про умовні зобов'язання для прийняття рішень як внутрішніми, так і зовнішніми користувачами бухгалтерської звітності; відсутність розроблених та затверджених методик оцінки умовних фактів господарського життя зумовлюють потребу вирішення даних питань, що є пріоритетним напрямком для подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Англо-український-російський тематичний словник ділової лексики. / Під заг. ред. Л.І. Євтушенко. – 2-е вид. доп. – К.: Фірма “ІНКОС”, 2009. – 392 с.
2. Большой экономический словарь / под ред. А.Н. Азрилияна. – 4-е изд. доп. и перераб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с.
3. *Борисов А.Б.* Большой экономический словарь / А.Б. Борисов. – М.: Книжный мир, 1999. – 895 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
5. *Гущина И.Э.* Учет условных фактов хозяйственной деятельности / И.Э. Гущина // Бухгалтерский учет. – 2006. – № 23. – С. 28-32.
6. Економічний енциклопедичний словник: У 3 т. – Т. 1 / за ред. С.В. Мочерного та ін. – К: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 864 с.
7. Инструкция по бухгалтерскому учету “Резервы, условные обязательства и условные активы” [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://pravo.levonevsky.org/bazaby09/sbor24/text24949.htm>.
8. Інструкція “Про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов’язань і господарських операцій підприємств і організацій” № 291 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0893-99>.
9. *Крисенко С.М.* Новітній англо-український, українсько-англійський словник. / С.М. Крисенко. – Харьков: Промінь, 2006. – 960 с.
10. *Кутер М.И.* Условные факты хозяйственной деятельности – новое или хорошо забытое старое? / М.И. Кутер, Д.В. Луговской // Международный бухгалтерский учет. – 2005. – № 10. – С. 30-37.
11. *Маценко Л.Ф.* Теоретичні аспекти визначення сутності поняття “умовні факти господарського життя” / Л.Ф. Маценко // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. – Випуск 1 (13). / Відповідальний ред. д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ЖДТУ, 2009. – С. 94-104.
12. МСБО 37 Забезпечення, непередбачені зобов’язання та непередбачені активи [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/document/92448/МСБО_37.pdf.
13. *Нашкерська Г.В.* Особливості визнання та оцінювання умовних зобов’язань / Г.В. Нашкерська // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 141-150.
14. *Палий В.Ф., Палий В.В.* Финансовый учет: учебное пособие: в 2 ч. / В.Ф. Палий, В.В. Палий – М.: ФБК-ПРЕСС, 1998. – Ч. I. – 304 с.
15. *Пивовар А.Г.* Большой англо-русский финансово-экономический словарь. – 2-е изд. испр. / Под ред. В.И. Осипова. – М.: Изд-во “Экзамен”, 2003. – 960 с.
16. Положение по бухгалтерскому учету “Условные факты хозяйственной деятельности” ПБУ 8/01 [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.ipbr.org/?page=norm_akti&acts=bux&pbu8.
17. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку (зі змінами та доповненнями станом на 01.01.2007 р.). – Частина I / Укладачі: к.е.н., доц. Т.А. Бутинець, к.е.н., доц. О.П. Войналович, к.е.н., доц. С.Ф. Легенчук, к.е.н., доц. Н.А. Остап’юк, викл. С.З. Мошенський. – Житомир: ЖДТУ, 2007. – 196 с.
18. Принципы бухгалтерского учета / Нидлз Б., Андерсон Х., Колдуэлл Д. – 5 изд. пер. с англ. / под ред. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 1993. – 496 с.
19. *Райзберг Б.А.* Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 496 с.

20. Сигел Дж. Словарь бухгалтерских терминов: Пер. с англ. / Дж. Сигел, Дж. Шим. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 408 с.
21. Сотникова Л.В. Условные факты хозяйственной деятельности: бухгалтерский учет и налогообложение. / Л.В. Сотникова. – М.: Налоговый вестник, 2007. – 288 с.
22. СС 37 “Провизии, условны задължения и условни активи” [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.vedomost.info/natzionalni-standarti/393-nsfomsp-2008/2866-ss--37-provizii-uslovni-zadalzheniya-i-uslovni-aktivni>.
23. Стандарт бухгалтерского учета № 21 “Финансовая отчетность банков” [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.minfin.kz/index.php?uin=1133955383&lang=rus&chapter=1126091776>.
24. Томило Н.М. Комментарий к ПБУ 8/01 “Условные факты хозяйственной деятельности” / Н.М. Томило // Бухгалтерский учет. – 2002. – № 4. – С. 29-32.
25. Узунова Т.В. Приминение условных фактов хозяйственной деятельности в отношении обеспечения обязательств / Т.В. Узунова // Аудит и финансовый анализ. – 2007. – № 5. – С. 28-32.
26. Фінансовий облік: підручник / Голов С., Костюченко В., Кравченко І., Ямборко Г. – К.: Лібра, 2005. – 976 с.
27. GAAP 2009 A guide to IFRS reporting Second edition Principal authors: Phil Barden, Veronica Poole, Norma Hall, Ken Rigelsford, Andrew Spooner Deloitte. LexisNexis – 2620 p.
28. Krajowy standard rachunkowości nr 6 “Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe” [Źródło elektroniczne] / Reżym dostępu: <http://www.mf.gov.pl/dokument.php?const=1&dzial=74&id=146001&PortalMF=9ee02f08660babfffde1d01765eaef1e>.
29. Similarities and differences: A comparison of IFRS, US GAAP and Indian GAAP – November, 2007. – 104 p.